

Lapin lääkariseurun 70-vuotisjuhlan juhlaseminaari 14.4.2018 Oloksella

Tunturi-Lapin perusterveydenhuollon kehitys 50-luvulta lähtien

Yrjö Perkkiö yleislääketieteen erikoislääkäri, terveyskeskuslääkäri Muonion-Enontekiön perusterveydenhuollon yksikkö

Aika ennen kansanterveyslakia:

Muoniossa, Kittilässä ja Kolarissa oli pääsääntöisesti yksi kunnanlääkäri 60-luvun loppupuolelle asti. Kunnissa oli omat sairaalat, joissa vielä synnytettiin ja leikattiin. Kotisyntytykset olivat yleisiä vielä 50-luvulla. Paikalliset kätilöt hoitivat ne. Hetassa oli sairaumaja, jossa työskenteli kätilön lisäksi terveystisari Hilja Kamila (1.). Pekka Peltonen tunnettiin legendaarisena Kittilän kunnanlääkärinä koko Tunturi-Lapin alueella. Hän toimi vielä pitkään Kittilän johtavana terveyskeskuslääkärinä. Ilkka Nurmi aloitti lääkärinviran hoidon Kittilässä kunnanlääkärikauden lopulla. Muoniossa oli kunnanlääkärinä Saga Palmberg 50-luvulla ja Eino Apell 60-luvulla. Ulla-Kaija Lammi ja Launo Siltasalmi hoitivat lääkärinvirkoja Muoniossa ja Enontekiöllä kansanterveyslain voimaan tulon aikaan. Kolarissa oli pitkään lääkärinä 60-luvulla Reijo Laukkanen. Pekka Larivaara aloitti lääkärin työt Kolarissa ennen kansanterveyslain voimaan tuloa ja jatkoi johtavana terveyskeskuslääkärinä. Lääkäri Markus Roos työskenteli Kolarissa terveyskeskusaikakauden alussa. Karesuvannossa oli jo kansanterveyslain voimaan tulon aikaan terveysasema, jossa terveystisarena toimi pitkään Ritva Pihlman (2.).

Kunnanlääkäreiden työhönsidonnaisuus oli erittäin suuri. Kunnan alueelta poistumiseen tarvittiin ohjesäännön mukaan kunnanjohtajan lupa (3). Jos lääkäri pääsi vapaalle, niin toisen kunnan kollega hoiti molemmat kunnat.

Työaikaa ei oltu tarkemmin määritelty ja usein vastaanotot venyivät iltamyöhäiseen. Kunnanlääkäri aloitti usein työt kiertämällä sairaalan vuodeosaston. Vastaanoitoille tuli potilaita ilman ajanvarausta. Jonoja ei tunnettu, vaan yleensä kaikki potilaat hoidettiin.

Potilas joutui maksamaan erikseen lääkärille, laboratoriomaksut ja röntgenkuvaukset oli myös hinnoiteltu.

Sairaankuljetus oli hyvin kehittymätöntä. SPR vastasi Muoniossa siitä ja vapaaehtoiset kuljettajat hälytettiin kotoa kuskeiksi. Ambulansseissa ei ollut potilaan ensi-hoitomahdollisuutta, vaan ajettiin mahdollisimman nopeasti sairaalaan. Enontekiöllä aloitti Juhani Niemi sairaankuljetusyrityksen noin 50 vuotta sitten, Muoniossa Hannu Hirsikangas noin 40 vuotta sitten, Kolarissa Sakari Lipponen ja Kittilässä Nikkinen 80-luvulla.

Verenluovuttajista oli kortistot ja heitä hälytettiin hätätilanteissa sairaalalle verenluovutukseen, jos tarvittiin verta. Paikalliset hoitajat ottivat veret ja tekivät veriryhmämääritykset ja testasivat veret. Laitteisto oli alkeellista, ei ollut monitoreita eikä defibrillaattoria. Sairaanhoidajat ottivat röntgenkuvat, jotka he kehittivät käsin.

Vierailevat korvalääkärit poistivat varsin kevein perustein vielä 70-luvun alkupuolella lapsilta kitarisoja, eetterianestesiasta vastasi paikallinen sairaanhoitaja.

Kunnissa oli oma hammaslääkäri kansanterveyslain voimaan tulon aikaan: Enontekiöllä Beate-Sofie Nissén - Hyvärinen, Muoniossa Matti Henriksson. Kolarissa 60-luvulla ei aina ollut omaa hammaslääkärinä, kesäisin kävi kouluhammaslääkäri.

Vuonna 1970 Tunturi-Lapin yhteinen väkiluku oli 17572 asukasta, mutta vuonna 2016 vain 14442.

Aika kansanterveyslain voimaan tultua eli 1.4.1972 jälkeen:

Terveyskeskusten perustaminen alkoi kansanterveyslain voimaantulon jälkeen. Lääkintöhallitus valvoi vahvasti toiminnan kehittämistä valtakunnallisten suunnitelmien muodossa. Lääninhallituksella oli myös vankka asema terveyskeskusten valvonnassa. Terveyskeskusten rakentaminen painottui aluksi periferian kuntiin. Tunturi-Lapin alueella terveyskeskukset aloittivat toimintansa 1973-1974. Kittilään ja Kolariin rakennettiin uudet terveyskeskukset, Muonioon vasta vuonna 1981. Hettaan valmistui terveysasema kesäkuussa 1977. Muonion-Enontekiön kansanterveystyön kuntainliiton (myöhemmin terveydenhuollon kuntayhtymän) perustaminen oli hyvin riitaisa. Johtavana lääkärinä toimi aluksi Launo Siltasalmi. Virkoja ja toimia lisättiin vuosittain, valtakunnallisen suunnitelman raameissa. Ennalta ehkäisevään toimintaan lisättiin resursseja, etenkin neuvolatoimintaa kehitettiin. Potilasmaksu oli aluksi vain 3 mk.

Synnytystoiminta jatkui Muoniossa vuoteen 1975 asti. Silloin lähinnä kättilöpulan takia synnytystoiminta lopetettiin. Kittilässä synnetyttiin vielä 1980-luvulla. Kättilöt siirtyivät pääasiassa terveydenhoitajien virkoihin.

Muoniossa oli kolme terveyskeskuslääkärin virkaa Yrjö Perkkiön aloittaessa terveyskeskuslääkärin työt helmikuussa 1977. Enontekiöllä ei ollut erikseen lääkärin virkoja, vaan Muoniosta käsin hoidettiin Hetan ja Karesuvannon vastaanotot ja neuvolat. Potilasasiakirjat kirjoitettiin käsin sivuvastaanotoilla vielä 70-luvun lopulla. Potilaat pääsivät hyvin lääkärinvastanoille. Kollega Seppo Salminen vielä leikkasi Muoniossa 70-luvun loppupuolella suonikohjuja, tyriä ja vaivasenluita.

Lääkäripäivystykset hoidettiin jo hyvin varhaisessa vaiheessa Tunturi-Lapin omassa päivystysrenkaassa: Kittilä, Kolari ja Muonio vuorottelivat, viikonloppupäivystys alkoi perjantaina klo 16 ja loppui maanantaina klo 8. Yöpäivystys klo 21 -8 siirtyi noin vuosi sitten Lapin keskussairaalaan, muuten lääkäripäivystys toimii edelleen Tunturi-Lapin renkaassa.

Perkkiö toimi 80-luvun Muonion-Enontekiön terveyskeskuksen johtavan lääkärinä. Aika oli terveyskeskuksen kasvun aikaa, virkoja ja toimia lisättiin. Valtionavustusta kunnat saivat niin paljon kuin kuluttivat, jos noudattivat lääninhallituksen hyväksymää suunnitelmaa. Hettaan sijoitettiin oma lääkäri vuonna 1983, Ilkka Nurmi toimi siellä ensimmäisenä lääkärinä. Kilpisjärvelle valmistui 80-luvun puolivälin tienoilla koulumonitoimitalo, jossa oli terveydenhuollon tilat. Terveydenhoitaja alkoi käydä siellä 1-2 kertaa kk:ssa ja lääkäri 1-2 kuukauden välein. Perkkiö siirtyi Enontekiön toiseen lääkärin virkaan vuonna 1990. Lääkärinvirkoja lisättiin Muonion-Enontekiön alueella viiteen. Samalla tapaa Kittilässä ja Kolarissa virkoja lisättiin. Ulla Ylläsjärvi tuli 80-luvun loppupuolella terveyskeskuslääkärin virkaan Kolariin, jossa hän on toiminut johtavana lääkärinä yli 20 vuotta. Matti Kinnula toimi Muonion-Enontekiön terveyskeskuksen johtavana lääkärinä vuodesta 1990 lähtien noin 20 vuotta. Hänen jälkeen Yrjö Perkkiö hoiti johtavan lääkärin tehtäviä kahtena eri jaksone pari vuotta ja Teemu Taulavuori oli johtavana lääkärinä noin 3 vuotta. Sirpa Mikkola toimi johtavan lääkärinä Taulavuoren jälkeen pari vuotta. Kittilässä oli pitkään johtavana lääkärinä Marjukka Haanpää, hänen jälkeen Jyrki Vanhakartano.

Lääkärtilanne oli hyvä Muonion-Enontekiön terveyskeskuksessa 2000-luvulle asti, mutta sen jälkeen pitkäaikaisia lääkäreitä ja hammaslääkäreitä on ollut vaikea saada. Hettaan saatiin vakituiseen lääkärin virkaan 2010-luvun alkupuolella paikkakunnalla syntynyt Anne Vuontissalmi.

3.

Hammaslääkärin virkoja on neljä, mutta vakituisia viranhaltijoita on ollut 1-2. Pitkäaikaisista hammaslääkäreistä mainittakoon Beate-Sofie Nissén-Hyvärinen ja Leena Vuontisjärvi Hetan hammashoitolassa ja Aira Autto Muoniossa.

Matkailu lisääntyminen alkoi voimakkaana Levin ja Ylläksen alueella 80-luvulla ja jatkuu edelleen. Sesonkiaikana kevättalvisin Tunturi-Lapissa turisteja on enemmän kuin paikallista väestöä. - On ymmärrettävää, että julkisen terveydenhuollon resurssit eivät riitä. Äkäslompoloon perustettiin 80-luvun puolivälissä yksityinen Ylläksen lääkäriasema, myöhemmin siellä aloitti toimintansa MediYlläs. Bene Finladia Oy laittoi Sirkkaan lääkäriaseman 2000-luvun alussa, sen jälkeen siellä aloitti toiminnan Pihljalainna ja Dextra Levi. Muoniossa lääkäri Matti Varis on harjoittanut yksityislääkäritoimintaa 80-luvun puolivälistä lähtien. Yleislääkäri Tuomas Liikavainio perusti Muonioon Terva-lääkäriaseman 2010-luvulla.

Kilpisjärven koulumonitoimitalo paloi keväällä 2015, uudet tilat valmistuivat kesällä 2017. Nykyinen Karesuvannon terveysaseman terveydenhoitaja Paula Keski-Kujala käy siellä pari kertaa kuukaudessa ja lääkäri noin kerran kuukaudessa.

Muonion-Enontekiön kuntayhtymän terveyskeskus siirtyi perusterveydenhuollon yksikkönä 1.10.2017 Lapin sairaanhoitopiirin alaisuuteen ylilääkäri Miia Palon vastuulle. Teemu Taulavuoren jälkeen johtavan lääkärin viransijaisuutta on hoitanut Anne-Mari Ranne, Taina Korhonen ja tällä hetkellä Rea Kurki.

Terveysteknologian, lääketieteen ja lääkkeiden kehitys on ollut nopeaa viimeisen 50 vuoden aikana. Vasta 70-luvun puolivälin tienoilla Muonion vuodeosastolle saatiin defibrillaattori. Se oli varsin kookas ja siinä ei ollut akkuja, joten sitä ei voinut ottaa sairaankuljetukseen mukaan. Röntgenkuvien käsin kehittämisenestä päästiin Muoniossa eroon uuden terveyskeskuksen valmistuttua vuonna 1981. Sydäninfarktin liuotushoito aloitettiin 80-luvun lopulla. Sitä ennen parantavaa lääkehoitoa sydäninfarktiin ei ollut. Tänä päivänä aivoinfarktinkin liuotushoito on jo rutiinia. Sepelvaltioiden pallolaajennukset ja tarvittaessa ohitusleikkaukset pyritään tekemään jo akuuttitilanteissa. Monitorit ja infuusiopumput ovat yleistyneet. Ultraäänilaitte saatiin terveyskeskukseemme 90-luvun alkupuolella Muonioon ja Hettaan. Tietokoneohjattu spirometri- ja rasitus-EKG laitteisto tuli 2000-luvun alkupuolella ja sydänfilmin holterointilaitteisto 2010-luvun tienoilla vuodeosaston remontin jälkeen. Neuvovia sydäniskureita on alueellamme jo useita. Lääkeinnovaatiot ovat olleet merkittäviä.

Sähköiseen potilastietojärjestelmään siirryttiin Muonion-Enontekiön terveyskeskuksessa vuonna 2000. Potilasasiakirjojen laadinta alkoi viedä lääkärin työaikaa entistä enemmän. Sanelumahdollisuuskin vaikeutui, ja lääkärit joutuivat kirjaamaan potilastiedot pääasiassa itse. Hyvän parannuksena tuli sähköinen lähete-palautte-järjestelmä ja röntgenkuvien konsultaatiomahdollisuus keskussairaalan kanssa. Koulutukset aloimme saada jo hieman aikaisemmin videoteitse. E-reseptin käyttöönotto on ollut merkittävä parannus lääketurvallisuuden kannalta. KANTA-rekisterin ja muiden tietokantojen yhteensovittamisessa on kuitenkin vielä paljon parantamisen varaa.

Terveydenhuoltolaki vuonna 2010 siirsi ensihoidon ja sairaankuljetuksen vastuun sairaanhoitopiirille. Sitä ennen Tunturi-Lapin kunnissa oli yksityiset hoitotason sairaankuljetukset, jotka pystyivät esimerkiksi hoitamaan sydäninfarktipotilaan liuotushoidon. Nykyiset ambulanssit ovat erittäin hyvin varistettuja, ja sairaankuljetushenkilöstö aloittaa hoidon siellä, missä siellä mistä hakevat potilaan.

Luoteis-Lapin väestö on Lapin terveintä. THL:n ikävakioidut sairastavuusindeksit vuosilta 2013-2015: Enontekiö 94.7, Muonio 90.4, Kittilä 112.1, Kolari 96.8, koko Lappi 116.0 (5.).

4.

Lähdeluettelo

1. Tuula Sääksi: "Hissu Kamila: Terveysisar kinttupoluilla ja pitkospuilla": Helsingin Yliopistopaino 2000.
2. Pertti Kekki: "Neljäkymmentä vuotta Terveyskeskusta: WSOY 2012
3. Risto Pelkonen, Matti O. Huttunen, Kaija Saarelma: "Toivo kantaa ihmistä vaikeankin sairauden kohdatessa": Kustannus Oy Duodecim 2013.
4. Tilastokeskus: Väkiluvun kehitys kunnittain.
5. Terveiden ja hyvinvoinnin laitos: THL:n ikävakioitu sairastavuusindeksi/kunnat: 2018
6. Yrjö Perkkiön muistot omalta terveyskeskuslääkärin uralta v. 1977-2018 Muonion-Enontekiön terveyskeskuksessa ja suulliset tiedot hänen puolisoiltaan Marja-Liisa Perkkiöltä, joka aloitti virkauransa Muonion sairaalan ylihoitajana v. 1965.